

Het nationaalsocialisme als geestelijk gevaar

Ph. Kohnstamm

bron

Ph. Kohnstamm, *Het nationaalsocialisme als geestelijk gevaar*. Van Gorcum & Comp., Assen
[1936]

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/kohn003nati01_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / erven Philipp Kohnstamm

 dbnl i.s.m. **STICHTING MENNO TER BRAAK**

Ter inleiding.

Het bestuur van het op 27 Juni j1. te Amsterdam opgerichte Comité van Waakzaamheid van anti-nationaalsocialistische intellectuelen heeft overeenkomstig de bij de oprichting vastgelegde doelstelling de culturele bestrijding van het nationaalsocialisme ter hand genomen. De eerste vrucht van zijn werkzaamheid is de geschriftenreeks, die heden wordt geopend met de brochure van prof. dr. Ph. Kohnstamm over het nationaalsocialisme als geestelijk gevaar. De verdere geschriften - voorlopig een twintigtal - zullen met tussenpozen van gemiddeld drie weken verschijnen. Zij zullen door hun prijs voor ieder belangstellende toegankelijk zijn. De namen der auteurs zijn waarborg voor het niveau dezer geschriften, terwijl ze naar den vorm zo gesteld zijn, dat ieder landgenoot van enige ontwikkeling ze zal kunnen lezen. Zo richten ze zich tot de massa der intellectuelen. -

‘Waakzaamheid’ is sedert haar oprichting nader bekend geworden door bestrijding van verschillende zijden, niet alleen van nationaalsocialistische. Ten dele op misverstand en vooroordeel berustend, heeft deze bestrijding bij het bestuur bijgedragen tot verheldering van den grondslag waarop wij staan.

De auteurs die wij bereid vonden door geschrifte de verwerkelijking van ons doel te steunen vertegenwoordigen een front van rechts tot links zoals het moeilijk breder had kunnen zijn. Juist hierin hebben sommigen een zwakheid van onze beweging gezien. Zij vergissen zich: deze

schrijvers zijn niet ‘verbaasd elkander te ontmoeten’. Inderdaad zijn zij in opvattingen verschillend. En in rustiger tijden hebben zij misschien ieder het heil van eigen groeps- en levensverband gediend zonder zich om het verband des geheels te bekommeren: de vanzelfsprekende vrijheid deed hen dit vergeten. Maar nu een gevaar dreigt dat de gemeenschappelijke wortel van ieders ontplooiing zou kunnen doden, nu zijn zij zich die wortel als een dieper-liggend en gemeenschappelijk te verdedigen bezit bewust geworden en scharen ze zich aaneen. -

Dit gemeenschappelijke goed is de vrijheid, hèt geestesgoed bij uitnemendheid van Nederland. De arbeid der grootsten van ons voorgeslacht die haar hebben tot stand gebracht, betekende nooit inspanning tot behoud van een verworven goed, maar strijd tot verwerving. Zo was het bij Willem van Oranje, bij Erasmus en Grotius en het is daarom dat de beschavingsgeschiedenis aan deze namen een blijvende plaats toekent. In haar scheppende vertegenwoordigers is de vrijheid altijd radicaal geweest. Ze had dan de traagheid der overheersende meningen tegen zich, maar de toekomst vóór zich en werd door den tijd in het gelijk gesteld. Zo heeft ieder tijdperk onzer geschiedenis zijn strijders voor de vrijheid op het gebied van samenleving, wetenschap en religie gekend. En slechts daar waar geestelijke beperktheid de vrijheidsdrang knechtte, kon het schijnen alsof de ene streving de andere in den weg stond. Het is voor de Nederlandse vrijheid in dezen zin, dat de stem van Waakzaamheid opgaat.

Is de verscheidenheid van richting der *auteurs* hiermee gerechtvaardigd, zo bewijst de verscheidenheid der *onderwerpen*, welke waarden al niet gemoeid zijn met de storm die opsteekt. Het kwam ons juist voor, dat het eerste geschrift tot op den bodem der zaak zou gaan. Het

nationaalsocialisme is een geestesgesteldheid, alvorens een politiek te worden. Zo verheugen wij ons dat de heer Kohnstamm bereid bleek de rij te openen met: het nationaalsocialisme als geestelijk gevaar, en zeggen hem namens het Comité en de verdere auteurs dank. Het woord van een in brede intellectuele kringen gezaghebbend schrijver zal de geesten bereiden tot principieel inzicht en principiële stellingname.

Nu aldus het alarm is ingeluid, zal de noodklok gehoord worden zolang de vrijheid in nood is in Nederland. De intellectuelen van Nederland, wakker geroepen en tot zichzelf gekomen, zullen den volke verkondigen hoezeer de vrijheid, zijn vrijheid in gevaar is. En dan, zo hopen we, zal het volk van Nederland afwijzen het juk waaronder een vreemde geest het tracht te vangen, en de vrijheid verwerkelijkend, zichzelf zijn als van ouds. Dan zal de historie kunnen getuigen: ten tweden male heeft, in een hachelijk tijdsgewricht, Nederland de tyrannie verdreven en voor zijn deel de vrijheid in Europa gered.

DR H.J. POS,

Voorzitter van het Comité van 'Waakzaamheid'.

Het Nationaalsocialisme als geestelijk gevaar.

§ 1. *Waarom waakzaam?*

Het Comité van Waakzaamheid van anti-Nationaalsocialistische Intellectuelen heeft mij verzocht deze brochuren-reeks te openen met een inleidend overzicht van het probleem, voor zover dat binnen het bestek van een enkel geschrift mogelijk is.

Ik heb die opdracht aanvaard, want ik acht inderdaad waakzaamheid geboden. Wie nauwe verbanden had met het Duitsland van vóór 1933, kon opmerken hoe weinig men daar iets van een wassend gevaar besepte. Naast een heel enkelen scherp waarnemer stonden tienduizenden, die bezinning onnodig vonden, die overtuigd waren 'dat het zo'n vaart niet zou lopen'. In 't bijzonder in protestantskerkelijke kringen - in R.K. kring was in 't algemeen sterker grensbef aanwezig - gaf men zich gaarne aan illusies over. De ontwaking was bitter.

Het zou met den eis van waakzaamheid in strijd zijn den tegenstander geringer te schatten dan hij is. Dat doen ten onzent in de eerste plaats zij, die niets willen weten van het echte, het Duitse nationaal-socialisme, en desondanks de gelijknamige beweging in Nederland steunen. 'In Nederland zijn die uitwassen onmogelijk, dus kan ik wel helpen bevorderen, wat mij ginds, ondanks die excessen, goed voorkomt.' Ik weet, dat er, zelfs onder de voor-

mannen van de N.S.B., velen te goeder trouw zo denken; het is mij zelfs onder het schrijven dezer brochure opnieuw gebleken. Hun wil ik door deze brochure toeroepen: Gij speelt een gevaarlijk spel, met de toekomst van ons volk als inzet. Men kan niet ongestraft propaganda voeren onder een in de ganse wereld geruchtmakenden naam, als men de lading afwijst, die door die vlag wordt gedekt. En men kan niet de propagandistische methoden, voortvloeiende uit een bepaalde wereldbeschouwing, volgen, zonder tevens een bres te maken in onze Nederlandse traditie en kultuur, door welke dan die wereldbeschouwing haar intrede dreigt te doen.

Maar men onderschat den tegenstander ook, door te loochenen, dat er enige aanleiding is voor zijn optreden. Wanneer er in 't geheel niets goed was in het Nationaalsocialisme, dan zou er geen verleidende kracht van uitgaan, zou het niet in staat zijn hier en elders gewetens te vertroebelen. Wie anderen er voor wil waarschuwen, dient zichzelf van die waarheid te doordringen. Laten wij dan met dit deel van onze taak beginnen. M.a.w. laat ons allereerst nagaan, welke waarheden het nationaalsocialisme heeft overgenomen van sommige van zijn felste tegenstanders. Want het heeft die waarheden zeker niet het eerst gepropageerd, laat staan, dat ze eerst door het nationaalsocialisme zouden zijn ontdekt.

I. Het Nationaalsocialisme als reactie tegen 19e eeuwse dwaling.

§ 2. *Tegen het individualisme.*

Het Nationaalsocialisme dient zich aan als een *socialistische* beweging, als een beweging, die de rechten van de gemeenschap tegenover den geïsoleerden mens krachtiger wil handhaven, dan dit in het naaste verleden het geval was. Ongetwijfeld zijn er velen, zowel in Duitsland als elders, die het daarmee zo nauw niet nemen; maar het nationaalsocialisme als massa-beweging moet het hebben van de velen, die er wel in geloven. En wie de ontwikkeling der dingen bij onze Oosterburen volgt - juist in de laatste weken weer de overwinning van Göring over Schacht - kan niet ontkennen, dat er zeer sterke krachten in het nationaalsocialisme werkzaam zijn, die de maatschappelijke productie gericht willen zien niet op de winst van enkelen, maar op de behoeften van het gehele volk. De leer - theoretisch uitgewerkt in de 18e en tot leidend economisch beginsel voor de praktijk gemaakt in de 19e eeuw -, dat ongebreideld nastreven van zelfzuchtige bedoelingen moet voeren tot een maatschappelijke harmonie, tot de beste behoefte-bevrediging van het grootste aantal, is in het nationaalsocialisme principieel losgelaten. Tegenover de leer, dat de mens in wezen zelfzuchtig *is* en *behoort* te zijn, doet het nationaalsocialisme een beroep op de kracht van het offer, op de bereidheid van den mens, een groter geheel te dienen. En het toont daarin een beter mensenkennis te bezitten dan zijn tegenstanders, die ik noemde.

In het bijzonder in dezen tijd, waarin in het nijpende werkloosheidsvraagstuk, in de ontbering en armoede van miljoenen, bij overvloed van *alle* materiële goederen, het

vastlopen van het concurrentie-beginsel zich zo overduidelijk demonstreert, dient dat erkend te worden. En ieder, die om de geestelijke goederen, waarover ik straks zal spreken, het nationaalsocialisme weerstand wil bieden, dient te begrijpen, dat het koren op den molen van het nationaalsocialisme is, te willen blijven vasthouden aan de productie-vormen der materiële goederen, die tot deze ontwrichting hebben geleid.

§ 3. *Tegen het intellektualisme.*

Zoals de gangbare leer in de 19e eeuw den enkelen ondernemer losmaakte uit de productie der volks-gemeenschap, zo isoleerde zij den afzonderlijken geleerde en onderzoeker van het volks-geheel. Een stelsel van specialistenstudie kwam op, dat Chesterton terecht bespot als hij zegt, dat een bepaalde keversoort het studie-object werd van één man en van niemand anders, en dat die éne man zich met die bepaalde keversoort bezig houdt en met niets anders. Vragen van diepere levenshouding, van lot en bestemming van den mens, werden als ‘onwetenschappelijk’ ter zijde geschoven. Van uit de Universiteiten drong deze invloed het voortgezet onderwijs binnen, waar ‘kennis verzamelen’ veel belangrijker werd dan karaktervorming. Het altijd aanwezige en misschien nooit volledig te overwinnen gevaar van een kloof tussen de intellektuele leiders en de brede volksmassa's werd aldus op het vasteland van Europa in de 19e eeuw sterk toegespitst. Zowel de onderwerpen, die ter ene en ter andere zijde belangstelling wekten, als de taal, waarin men ze behandelde, gingen zover uiteenlopen, dat van gedachtenwisseling tussen die groepen nauwelijks meer kon worden gesproken, laat staan van een innig contact.

De nationaalsocialistische beweging beroemt er zich op, ook hier verandering te brengen. Haar besef van kameraadschap heet intellectuele verschillen te overbruggen; haar kampen, waar intellectuelen en handarbeiders elkaar als gelijken ontmoeten, moeten dienen om weer in dezelfde taal over dezelfde onderwerpen te leren spreken; het opvoedende moment wil zij in alle scholen doen overwegen; met name aan de Universiteiten dient men zich bewust te worden, dat ook de beoefening der wetenschap niet los mag komen te staan van den dienst aan de gemeenschap.

En opnieuw is hier iets gezegd, dat wij onze aandacht moeten geven, op straffe dat onze verwaarlozing de handen sterk maakt van hen, wier wijze van uitvoering een korrel waarheid zou omzetten in een berg van onwaarheid.

§ 4. *Tegen het cosmopolitisme.*

Het ligt in den aard van de abstracte geestesrichting, die aangekweekt wordt door het zoeven besproken intellektualisme, om het algemene te overschatten ten opzichte van het bijzondere en eigenaardige. Met de denkwijze, die wij in de vorige §§ bespraken, - evenals die van het individualisme wortelende in de 18e eeuw - hangt daarom een verflauwing samen van het saamhorigheidsbesef in enger verband. De 'gelijkheids-gedachte' der Franse revolutie, door velen met 'democratie' vereenzelvigd - zeer ten onrechte, want democratie veronderstelt gelijkwaardigheid, niet gelijkheid - is daarvan een duidelijk sprekend voorbeeld.

Door de toenemende intensiteit van het wereldverkeer en de daarmee groeiende vervlochtenheid van de mensheid kon de schijn worden gewekt, alsof ook in de diepere

lagen van wil- en gemoedsleven een soortgelijke overeenstemming gemakkelijk te bereiken zou zijn als in de meer oppervlakkige lagen van het verstandelijke en technische. Hier dienen wij opnieuw ons er op te bezinnen, wat het nationaalsocialisme ons over de tekortkomingen van de laatste geslachten te zeggen heeft. Een groot deel van zijn kracht ligt daarin, dat het zich aandient als strijdende niet alleen voor een gemeenschap, maar voor een *nationale* gemeenschap. In hoeverre die gemeenschap een *Nederlandse* gemeenschap verdient te heten, behoeven wij op deze plaats nog niet te onderzoeken; die vraag zal verderop vanzelf ter sprake komen. Maar dat de groei van het nationaalsocialisme, zelfs in Nederland, bewijst, dat in ons volk aan zulk een gemeenschap behoefte bestaat, schijnt mij onmiskenbaar. En ik voeg er aanstonds aan toe, dat ik mij over dien wil tot gemeenschap hartelijk verheug.

Maar opnieuw houdt die erkenning een gebod van waakzaamheid in, opdat uit een onvervuld verlangen naar iets goeds niet het kwade geboren worde.

§ 5. Tegen verstarring van het staatsbeheer.

De vorm, dien het staatkundig leven in de meeste landen gevonden heeft, is die van het parlementarisme. Dat is niet toevallig. De democratie heeft tot haar wezensvervulling nodig gedachten-wisseling. Zij bedoelt niet te zijn onderdrukking van de minderheid door de meerderheid, maar integendeel het zoeken van verstandhouding, het inslaan van den weg, die niet zó groten weerstand bij de minderheid wekt, dat deze hem aanstonds zou moeten verlaten, als zij meerderheid werd.

Natuurlijk is deze wijze van vorming van den gemeen-

schappelijken wil slechts mogelijk, als er een zekere mate van volkseenheid inderdaad blijkt te bestaan. Als er in 't geheel geen volks-verbondenheid meer is, heeft onze constitutionele staatsvorm zijn grondslag verloren. Maar ook waar dat wel het geval is, kan het parlementaire stelsel ernstige gebreken gaan vertonen, als niet gelet wordt op zijn natuurlijke grenzen. In een zo eenvoudig staatsbestel als dat van het midden der 19e eeuw, vergeleken met dat van onzen tijd, was het denkbaar dat een centraal lichaam van volksvertegenwoordigers het gehele gebied der toenmalige wetgeving overzag en regelde. Dat is in onze huidige omstandigheden volstrekt onmogelijk geworden. En de gevolgen blijven niet uit. Er zijn ganse gebieden van maatschappelijk leven aan te wijzen, waar de wetgevende arbeid te kort schiet. Bovendien wordt het vinden van een grondslag voor de vorming der Regering steeds moeilijker, naar mate de volksvertegenwoordiging zich meer in technische problemen gaat specialiseren. Ook technische fouten van het verkiezingsstelsel werken daartoe mede. Zo ontstaan inderdaad gegronde klachten over de werking van het parlementaire stelsel; men vraagt om nieuwe organen, om den corporatieven staat. Men mag die nieuw opkomende behoeften niet over het hoofd zien op de wijze, die Prof. Jos. Jitta zo scherp afkeurt, wanneer hij in zijn lezenswaardig boek over De corporatieve staatsgedachte in Nederland zegt, dat er sommigen zijn, die zich zo 'blind gestaard (hebben) op bepaalde staatkundige democratische figuren, die de vorige periode van staatsbestuur characteriseerden, dat zij vrijwel iedere inschakeling in het staatsbestel van corporatieve organen verafschuwen.'

Inderdaad, op dien weg zou men juist de gevaren vermeerderen, die men bestrijden wil.

II. Het Nationaalsocialisme als wereldbeschouwing.

§ 6. *De strijd tegen den Geest.*

Maar als er een viertal belangrijke punten zijn, waar het nationaalsocialisme tekortkomingen aanwijst van de periode, die achter ons ligt, waarom moeten wij ons dan gemeenschappelijk aangorden om het te bestrijden?

Ik zou inderdaad op die vraag geen antwoord weten, wanneer het nationaalsocialisme was, waarvoor het zich zo nu en dan uitgeeft: een poging om verandering te brengen in zekere vormen van de inrichting van staat en maatschappij.

Maar het echte nationaalsocialisme is veel meer, of juister het is niet kwantitatief meer, maar kwalitatief iets geheel anders, van onvergelyklijk veel dieper ingrijpende betekenis. Het is een nieuwe wereldbeschouwing, die zich met geweld aan de mensheid wil opdringen. Laat mij slechts twee aanhalingen geven om dat te bewijzen, van volstrekt onverdachte zijde.

Op den Neurenberger partijdag van 1933 verklaarde Adolf Hitler: ‘Het Nationaalsocialisme belijdt een heroieke leer van de waardering van Bloed en Ras en van Persoonlijkheid en van de eeuwige Elite-wetten; daarmee treedt het bewust in onoverbrugbare tegenstelling tegen de wereldbeschouwing der pacifistisch-internationale democratie en haar uitwerking.’

En op 25 Febr. '34 gaf een miljoen ‘leiders’ der beweging daarop dit antwoord: ‘Wij zullen niet rusten voordat Duitsland en zijn volk nationaalsocialistisch geworden zijn. Voor onze wereldbeschouwing maken wij aanspraak op absolute totaliteit. Wij geloven alleen aan onzen Leider en zijn Idee, en kunnen deswege niet dulden, dat naast

hem andere leiders met een andere wereldbeschouwing, evenzeer er aanspraak op maken door het Lot tot Leiding van dit volk te zijn geroepen. Wij zullen in elk opzicht den Leider blind gehoorzamen.'

Wat is nu deze wereldbeschouwing, voor die zich in Duitsland algemeen de benaming 'biologische wereldbeschouwing' ingeburgerd heeft, en die met alle machtsmiddelen van propaganda en geweld eerst aan het uitverkoren volk, straks aan de ganse mensheid zal worden opgelegd?

Haar hoofdkenmerken kan men, naar ik meen, het best in zes punten samenvatten, die ik achtereenvolgens zal bespreken.

Het eerste kenmerk, de wortel van al de overige, duidde ik reeds aan in het opschrift van deze §; het is de strijd voor Bloed en Ras tegen den mens als geestelijk wezen. Het vegetatieve-animale leven wordt hier als al-beheersende waarde geproclameerd. Het is dan ook niet toevallig, dat in de nationaalsocialistische literatuur het woord 'instinkt' zo vaak en altijd in aanbevelenden zin wordt gebruikt. Want uit zijn instinkten moet de mens leven, zijn instinkten van verbondenheid met wie voelt en begeert als hij en zijn instinkten van agressie tegenover anderssoortig leven deelt.

Typerend daarvoor is reeds het symbool, de Swastika of het 'Sonnenrad', dat, evenals zo veel propagandamiddelen der beweging, inderdaad, 'instinktsicher' is gekozen. De beide andere massa-bewegingen van dezen tijd vertonen in hun symbolen althans eerbied voor menselijken arbeid en oud-Romeinse wettelijkheid; het Christendom belijdt in *zijn* symbool zijn onwankelbaar geloof, dat de Liefde, die zich openbaart in Jezus Christus, eens de wereld zal overwinnen en louteren. Alleen het nationaal-

socialisme verwijst naar het beneden-menselijke, de slechte oneindigheid van de 'eeuwige' vegetatieve wisseling, van de zinledige verandering.'

Maar de al te nuchter geworden Nederlandse intellectueel pleegt zulke dingen niet meer te zien; hij vermag - als uitvloeisel van het boven genoemde intellektualisme - de kracht van symbolen niet meer te voelen. Laat hij dan - als hem tijd en gelegenheid ontbreekt tot grondige studie der nationaalsocialistische lektuur - trachten aan zijn vruchten het wezen van den boom te leren kennen. Ik noem er een vijftal.

§ 7. *De ontkenning van de Eenheid der mensheid.*

Voor den Christen en den Bijbel-getrouwen Jood vloeit de eenheid der mensheid rechtstreeks voort uit het Scheppingsverhaal. Naar Gods evenbeeld geschapen, in den Geest zich essentieel onderscheidende van plant en dier, blijft de mens zijn oorspronkelijk wezen behouden, hoe het ook verminkt zij door opstandigheid en ongehoorzaamheid. Daarom kan ook al wat mensen verdeelt hun wezenlijke saamhorigheid niet te niet doen.

Maar een 'vanzelfsprekende' waarheid is die wezenlijke eenheid niet; haar tegendeel is niet slechts denkbaar; op allerlei plaatsen vinden wij in de geschiedenis der mensheid de opvatting gehuldigd dat bepaalde groepen krachtens hun aard gerechtigd zijn over anderen te heersen. Buiten de invloedssfeer van den Bijbel treedt de 'humanistische' gedachte, in den zin van principiële gelijkwaardigheid van het menselijk geslacht, eigenlijk het eerst in de leer der Stoa op. En deze invloed, gepaard aan dien van het Christendom, heeft langzaam aan en op den duur het

Europese denken zo doortrokken, dat tot vóór den wereldoorlog juist in den kring der intellektuelen zelden meer getwijfeld werd aan dit beginsel. In het nationaalsocialisme zien we plotseling weer het oplaaien van primitieve instinkten en affekten, waardoor ‘de vreemde’, ‘de andere’ niet meer als geestelijk gelijke kan worden erkend, maar slechts als ondergeschikte en slaaf wordt geduld of gebruikt. De ‘Noordse’ of ‘Arische’ mens wordt de spil, waarom het heelal draait; zijn heerschappij is de bestemming die de wereld tegemoet gaat. En al moge zelfs zijn bestaan een fictie zijn, die met alle feiten spot, dat doet aan de kracht der propaganda geen afbreuk. Immers zij leeft niet uit redelijke bezinning, maar uit sensatie en emotie.

§ 8. *Het anti-semitisme.*

Daarom is het anti-semitisme ook niet een toevallig of onbeduidend onderdeel van de nationaal-socialistische levenshouding, zoals Nederlandse aanhangers van het nationaalsocialisme gaarne verzekeren, en ook wel te goeder trouw aannemen; het is er integendeel onverbrekkelijk mee verbonden. De superioriteit van het eigen ras moet gedemonstreerd worden aan de minderwaardigheid van het andere. Met wijziging van een woord van Voltaire kan men zeggen: Als de Jood niet bestond, had men hem moeten uitvinden.

Immers, hij heeft een drietal belangrijke functies te vervullen in de ‘biologische wereldbeschouwing’. Deze wil, in stede van een leven uit de Rede of den Geest, de heerschappij der instinkten stellen. Zij ziet, terecht, de grote macht der samenbindende instinkten, van het kuddeinstinkt, waardoor de massa een machtig werktuig wordt in de hand van den Leider. Zij weet ook dat die massa-

gevoelens versterkt worden door een offer voor de gemeenschap; in dit opzicht - we hebben het reeds gezien - beschikt zij over veel dieper mensenkennis dan de beschouwingen, die de maatschappij willen doen rusten op individuele zelfzucht als enige basis. Maar niet alleen het instinkt van saamhorigheid moet voedsel hebben; niet minder, misschien nog meer, versterkt het instinkt van gemeenschappelijke agressie het gevoel van saamhorigheid. Er moet een gemeenschappelijke vijand zijn, een tegenstander, en wel een, die nabij is, dien men telkens in de beleving van het ogenblik kan betrekken. De landgenoot, de dorps- en stadgenoot, die toch als 'vreemde' buiten de gemeenschap kan worden geplaatst, is daarvoor het doelwit bij uitnemendheid. Hij verstevigt door tegenstelling den massa-geest, zoals anders nooit te bereiken zou zijn.

En zijn tweede functie is de streling van de eigenwaarde door het besef van de tegenstelling met dezen minderwaardige. Het is hier niet de plaats om na te gaan hoe eeuwen van onderdrukking den Ghetto-Jood lichamelijk en geestelijk voorbestemd hebben voor deze rol; het een en ander daarover heb ik gezegd in mijn *Psychologie van het Anti-Semitisme*¹⁾, waarnaar ik belangstellenden verwijs. Hier kan ik volstaan met te wijzen op de merkwaardige tegenstelling die er in ligt, dat men de bevolking van Joodse en gemengd-Joodse afkomst voorstelt als een ramp voor het volksbestaan en desondanks zowel wat de Joden als de zogenaamd niet-Arische Christenen betreft de buitenlandse pogingen tot emigratie niet alleen niet ondersteunt, maar tegenwerkt. Logisch schijnt hier een tegenspraak; psychologisch is de samenhang echter heel duidelijk.

Immers, men zou niet alleen het gemakkelijke mikpunt

1) Ten Have, Amsterdam.

van agressie en het vergelijkingspunt voor eigen meerderwaardigheid missen, maar ook den zondebok, dengene dien men ervan betichten kan de schuld te zijn van alle tegenslagen. Wie van agressie leeft, moet voor tegenstanders zorgen, maar in 't bijzonder de dictatuur, die op agressie is gebaseerd. Alles afschuiven op den buitenlandsen vijand is onvoldoende; want al bewijst hij goede diensten in dit opzicht, hij spreekt niet voldoende tot de verbeelding. En op de prikkeling der fantastische sensatie is heel deze levenshouding opgebouwd. Zo geldt dan hier het gewijzigde spreekwoord, dat een kwade nabuur beter is dan een verre vijand. Maar daar de dictatuur iederen tegenstander weerloos maakt, is er heel wat fantasie en mythenvorming voor nodig, om hem toch nog telkens als den schuldige te kunnen aanwijzen. Zo wordt het eerst begrijpelijk, waarom Der Stürmer tot de onmisbare organen der almachtige nationaalsocialistische regeringspers behoort.

Wederom, ik bedoel met het zoeven gezegde niet te beweren, dat in de botsing tussen het Joodse en het 'Arische' deel der bevolking van Duitsland alle schuld aan laatstgenoemde kant zou liggen. Dat ik een open oog heb voor de diepere moeilijkheden, die hier mede een rol spelen, bewijst mijn reeds genoemde brochure. Maar het is secundair voor mijn betoog op deze plaats en kan daarom blijven rusten. Wat wél essentieel is, is dit, dat de 'biologische wereldbeschouwing' niet zou kunnen blijven bestaan 'faute de combattants', d.w.z. zonder dat het doel der agressie wordt verpersoonlijkt. Daarmede zijn wij aan een volgend punt toe van onze karakteristiek.

§ 9. De verheerlijking van het geweld.

Gebruik van geweld wordt bijkans overal in de huidige cultuur als een kwaad gezien. De aanhangers van Gandhi

en Tolstoi zien zelfs alle geweld als het kwaad bij uitstek, het *absolute* kwaad. Verreweg de meeste Christenen, nl. allen, die dit weerloosheidsstandpunt niet delen, zien in geweld een kwaad, noodzakelijk geworden door de macht der zonde. En met die qualificatie verenigen zich de aanhangers van het humanisme, ook al verschillen zij in motivering. Zelfs degenen, die ter wille van een vóór alles begeerd doel een tijdelijke geweld-heerschappij aanvaarden, hopen daarmee te komen tot den klasseloozen staat en den wereldvrede. Het is hier niet mijn taak te onderzoeken of hier niet een illusie nagestreefd wordt, of het aanbevolen middel het bereiken van het doel niet onmogelijk zou maken.

Maar hier dient er op te worden gewezen, dat nationaalsocialisme en fascisme daarin overeenkomen, dat zij de enige stelsels van wereldbeschouwing zijn, die geweld zoeken en willen, niet als een betreuenswaardige onvermijdelijkheid, maar als een goed op zichzelf, ja als het hoogste goed. Het ideaal van den nationaalsocialistischen mens volgt uit zijn minachting van den geest en zijn verheerlijking van vitale kracht: 'Ziet een marcherenden troep Duitse jongelingen en erkent, waartoe ze door God geschapen zijn! Krijgslieden zijn ze van aard en Heersen is hun beroep.' Zo begint Wilhelm Stapel de peroratie omtrent den nieuwen mens in zijn 'Theologie' van het Nationalisme. Trouwens in de aanhaling van den Leider zelf, die we boven gaven, wordt het met zoveel woorden uitgesproken, dat er een onverzoenlijke tegenstelling is tussen de 'biologische wereldbeschouwing' en het streven naar wereldvrede. En het is dan ook welbekend, en in zijn gevolgen duidelijk geworden, dat er één misdaad is, nóg zwaarder vervolgd door het Derde Rijk dan het hebben van Joods bloed, nl. het kweken van een vredelievenden geest.

§ 10. De ontkenning van het Recht.

Wie den Vrede niet wil, maar het Geweld zoekt als uiting van heroïsche levenswijze, heeft het Recht ondermijnd, ja in wezen vernietigd. Want al kan het Recht in deze wereld geweld niet ontberen om zich te verwerkelijken, het doel waarom het in het recht altijd gaat is verwezenlijking van harmonie en van vrede.

Zelfs de tijdelijke opschorting van de rechts-waarborgen - die trouwens ook de rechtsstaat kent in tijden van acuten nood - tast in beginsel de rechtsgedachte niet aan. Al mag en moet ook hier met ernst de vraag worden overwogen of het middel niet verwijderd van het doel, in stede van het naderbij te brengen.

Maar loochening van het Recht in beginsel vinden we opnieuw weer alleen in de biologische wereldbeschouwing van het nationaalsocialisme en in het fascisme. In de plaats van het Recht komt de machtsontplooiing van het eigen volk. Recht ist was dem Volke frommt.

Deze ontkenning van het Recht als een Norm boven Volk en Staat doortrekt de binnenlandse politiek. Zij vindt in de concentratiekampen en de Schutzhaft haar uiting; immers dit zijn 'administratieve' maatregelen tegen mensen, die men onder handhaving van rechtswaarborgen ongedeerd en in vrijheid zou moeten laten. Nog sterker uit zij zich in de onderdrukking van de vrije meningsuiting door woord en geschrift, in de aantasting van de burgerrechten van allen, die op grond van afstamming of overtuiging buiten het partij-verband worden gehouden.

Maar bovenal uit die ontkenning van het Recht zich in het verkeer der volkeren. Het Internationaal Gerechtshof wordt geboycot; alle, ook volkomen vrijwillig aangegane verplichtingen worden ontkend, zodra men dat

met voordeel meent te kunnen doen. En terecht, want er is geen hoger ideaal, dan de expansie van eigen volkskracht, er is geen hoger goed dan de heerschappij van het eigen ras.

§ 11. *Het Leidersbeginsel als mensvergoding.*

Dit alles culmineert in de blinde gehoorzaamheid aan den Leider, die het symbool is van de kracht en de heerlijkheid van het Wij, het vergrote Ik.

Hier ligt de diepe kloof, die de 'biologische wereldbeschouwing' scheidt van ieder godsdienstig geloof. En het wordt opnieuw duidelijk, waarom de Bijbel en met name het Oude Testament het mikpunt is van de aanvallen van grote en kleine leiders. Weliswaar verklaart men gaarne, dat men sympathiseert met de Christelijke gedachte, maar telkens en telkens blijkt, dat men zich niet in dienst wil stellen van Jezus Christus, maar Hem voor eigen doeleinden wil gebruiken. En daarmee begaat men, voor mijn besef, ernstiger schennis, vertroebelt men de gewetens meer dan door een ronduit uitgesproken vijandschap.

Natuurlijk bestaat er geen maatstaf, waarmee men op algemeen-geldige wijze kan afmeten, wat - menselijkerwijs gesproken - groter gevaar betekent voor de Christelijke Kerk: de direkte frontaanval van het atheïsme, of de omtrekkende bewegingen van de religie van bloed en bodem. Ik wil dan ook in dit opzicht aan niemand mijn mening opdringen, maar slechts constateren, dat het atheïsme nooit meer heeft vermogen te doen, dan een klein aantal 'intellectuelen' te boeien, terwijl de zelf-vergoddelijking van den mens een macht is, waartegen alom

en altijd, buiten de muren der kerk en daarbinnen, de scherpste waakzaamheid nodig is gebleken.

Die vergoddelijking van den mens vindt wel haar meest kenmerkende uiting in de afschaffing van alle verantwoordelijkheid van den Leider, en daarmee de opheffing van alle openbare contrôle. Nergens in de geschiedenis der mensheid is het geloof in de mystieke voortreffelijkheid van den medemens zó onomwonden uitgesproken als in den boven aangehaalden eed, waarin een miljoen voormannen van een beweging verklaren in elk opzicht (in allem und jedem) den Leider blind te zullen gehoorzamen.

Maar ook, nergens heeft zich een leer zozeer aangepast aan de hartstochten en instinkten der massa. Want het is immers niet de vreemde, de andere, die tot Leider wordt verkoren. Wie en wat de Leider persoonlijk is, doet niet ter zake; mits hij slechts het symbool-karakter bezit van te kunnen dienen als vergroting van het eigen Ik.

III. De nood van nu.

§ 12. *De techniek der propaganda.*

Daarmede zijn wij gekomen aan de vraag, waarom waakzaamheid geboden is, ook in ons land en onze omgeving, tegenover een beweging, die zó zwak aan geestelijke kracht en zo on-Nederlands van herkomst schijnt.

Inderdaad, de *geestelijke* kracht van wat wij schetsten in het vorig hoofdstuk, is merkwaardig klein. Maar het was juist de fout van het intellektualisme, waarvoor wij in § 3 reeds waarschuwden, om den mens te uitsluitend als geestelijk wezen te zien. En onze tijd heeft om twee redenen die gevaren scherper dan ooit geaccentueerd. De wereldoorlog heeft plotseling, en bijna zonder overgang, in het grootste deel van Europa het traditionele gezag vernietigd, de bindingen van eerbied en gewoonte doen wegvallen, waarmede in Midden- en Oost-Europa de stabiliteit van den staat verzekerd werd door den invloed van bepaalde personen en instellingen.

Maar veel sterker nog hebben de nieuwe hulpmiddelen van de techniek gewerkt, waardoor men de massa tot massa kon maken en door het overwicht der massale emoties de individuele kritiek tot zwijgen kon brengen. Radio, film, pers en verkeersmiddelen werken samen aan de ontpersoonlijking op een in vroeger eeuwen volstrekt ongekende wijze. En de suggestieve invloed daarvan blijkt verrassend groot. Slechts een zeer kleine minderheid houdt het uit een mening te blijven aanhangen, waardoor men zich isoleert en buiten die felle, hartstochtelijk beleden overtuigingen plaatst. Ja het is zeer de vraag, of *op den duur* de individuele uiting tegen den massa-aanval bestand is. Zelfs een Elia vlucht uit zijn volk, omdat hij zich de enige waant, die het oude geloof nog belijdt. En eerst de ver-

zekering, dat hij daarin niet alleen staat, geeft hem den levensmoed terug. Zo sterk werkt de sociale zuiging zelfs op de grootsten der mensheid. En juist daarom dienen wij den strijd voor de geestelijke goederen, die wij noemden, te organiseren, dienen wij waakzaam te zijn en waakzaam in gemeenschap.

§ 13. *Massa en intellektueel.*

Laten wij ons vooral niet in slaap laten wiegen door de bewering, dat ons bezonnen en nuchtere Nederlandse volk ‘natuurlijk’ weerstand zal kunnen bieden aan verleidingen, waaraan meer primitieve en meer simplistische volkeren gemakkelijker ten offer vallen. Wie zo spreekt - en ik wees er in § 1 reeds op, dat men van mannen van volstrekt onverdacht goede trouw vaak opmerkingen in dien zin kan horen - heeft den tegenstander reeds een pink geboden. En deze zal niet aarzelen de hele hand te nemen; uit de wijze, waarop ook in ons land de propaganda wordt gevoerd, blijkt dit helaas maar al te duidelijk.

Niet een onveranderlijke ‘aanleg’, niet bloed en ras hebben Nederland tot een land van vrijheid en afkeer van geweld gemaakt, maar historie en traditie. Naar ik hoop zullen in deze reeks korte samenvattende beschouwingen volgen, die ons laten zien enerzijds hoe het nationalisme juist in Duitsland en Italië een reactie is op het wankele nationale bewustzijn in die landen, die met zo ontzaglijke moeite en zo laat, vergeleken bij West-Europa, tot nationale staatsvorming zijn gekomen, en anderzijds, wat juist ons volk te danken heeft gehad aan diezelfde eeuwen, die de diepste verscheurdheid brachten voor de genoemden. In deze inleidende brochure ontbreekt de gelegenheid om

daarop in te gaan. Slechts hierop wil ik wijzen, dat wat in de geschiedenis ontstaan kan ook weer kan vergaan. Ons verleden geeft ons, ongetwijfeld, een waarborg tegen nationaalsocialistische besmetting, zolang dat verleden een levende werkelijkheid is. Maar naar het bekende woord van Goethe moeten wij in elke generatie opnieuw veroveren, wat wij uit het verleden ontvangen hebben, om het waarlijk te bezitten. En hebben wij dat, juist in de laatste generaties, wel naar behoren gedaan?

Is het niet een waarschuwingsteken, ja een aanklacht, dat men het Wilhelmus, het lied bij uitnemendheid van ootmoed voor God, van vrijheid en gerechtigheid onder mensen, heeft kunnen verlagen tot een strijdlid voor dat Leidersbeginsel, waarin elk dier waarden wordt verloochend? Bewijst dat niet, dat wij allen schuldig staan aan een gebrek aan waakzaamheid, dat wij - in tegenspraak met Troelstra's woord van Augustus '14 - de nationale geschillen de nationale gedachte hebben laten overwoekeren? Is niet het feit, dat men kon trachten het Nederlandse lied bij uitnemendheid te gebruiken als propagandamiddel voor een beweging, die in haar gehele slaafse goed-praten van wat elders geschiedt, in haar propagandistische en journalistieke houding ook ten opzichte der binnenlandse strijdvragen, in botsing komt met onze historie en traditie, een duidelijk teken ervan, dat wij den opvoedenden invloed van die historie en traditie te veel hebben verwaarloosd?

In zijn boek over Opvoeding tot Autonomie wijst Nieuwenhuis erop, hoe groot de invloed is, die in de Amerikaanse opvoeding aan aanschouwelijke symbolen, aan liederen, aan de vlag, de Stars and Stripes, wordt toegekend. Hebben wij, Nederlandse intellectuelen, deze dingen niet over het hoofd gezien in een te gemakkelijk

vertrouwen op de kracht van onzen geest, op den invloed, dien wij blijvend zouden hebben op de massa? Terecht zegt Prof. Pos in zijn Openingswoord voor deze reeks, dat ons land zijn plaats in de beschavingsgeschiedenis dankt aan zulke mannen als Willem van Oranje, als Erasmus en Grotius. Maar wat hebben wij als intellectuelen gedaan om te maken, dat deze namen meer zijn dan klanken voor ons volksgeheel, dat zij levende krachten zijn, ter bestrijding van invloeden, die even vijandig zijn aan hun geest als aan den onzen?

Of zijn wij wellicht tot zulk een taak niet in staat?

§ 14. *Impasse of Uitweg?*

Eerst als wij ons deze vraag voorleggen zien wij de volle tragiek der huidige situatie. Wij willen strijden met de wapenen van den Geest tegen een tegenstander die zich door zijn ganse taktiek daarvoor onkwetsbaar weet. Dan wordt het gevaar groot dat wij ons van *zijn* middelen gaan bedienen.

Krachtens zijn leer heeft de nationaalsocialist er recht op niet te overtuigen maar te overweldigen. Hij behoeft den tegenstander, die immers volksverrader is, in niets te sparen. Wat indruk maakt is goed, zelfkritiek mag de propaganda niet remmen. Want de kracht van het Volk, d.w.z. de macht van den Leider, is het hoogste Goed.

Inderdaad zo beschouwd schijnt het uitzicht hopeloos. En ik weet dan ook slechts één antwoord, dat al het paradoxale heeft van een Geloof: Wij moeten afsteken naar de diepte.

De intellectueel, die een massa-beweging als het nationaalsocialisme wil bestrijden, moet afleggen den hoogmoed van

zijn intellekt. Hij moet gaan beseffen, dat hij in het diepste bewogen wordt door dezelfde krachten als zijn naaste; hij moet leren meevoelen wat er leeft in zijn volk; hij moet zich een taal eigen maken, die daar wordt verstaan; hij moet het isolement verbreken, waarmee hij zich vaak maar al te veel heeft gevleid.

Is hij bereid tot dit offer, dan zal hij ook de grenzen leren kennen van alle 'intellekt'. Hij zal zien dat Geest meer is dan Intellekt. En dat zelfs Geest tot heil van Volk en Mensheid alleen dan den weg kan wijzen, als hij iets anders is dan Geest zonder meer, als hij is gelouterde en geheiligde Geest.